

O deontologii nauczyciela akademickiego w refleksji etycznej

Tadeusza Czeżowskiego

Dr Monika Torczyńska - UMCS Lublin

Ur. w 1973 roku w Lublinie, gdzie ukończyła podstawowy i średni poziom edukacji. W latach 1992-2000 kontynuowała naukę na Wydziale Filozofii i Socjologii oraz na Wydziale Prawa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, tam też uzyskała magisterium z filozofii, socjologii oraz prawa. Następnie odbyła studia doktoranckie i w roku 2002 otrzymała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii. W tym samym roku została zatrudniona na stanowisku adiunkta w Instytucie Filozofii UMCS. Od roku 2014 reprezentuje Instytut Kulturoznawstwa UMCS, pracując jako adiunkt w Zakładzie Kultury Polskiej. Organizatorka ogólnopolskich konferencji naukowych: *Media zwierciadłem kultury? Kultura zwierciadłem mediów*, a także *Media, polityka, prawo w czasach kryzysu* oraz *Prawo, wartości, kultura – filozoficzne i socjologiczne konteksty prawa*. Czynnice uczestniczyła w wielu seminariach i konferencjach naukowych w Polsce oraz poza granicami kraju. Autorka kilkudziesięciu publikacji dotyczących problematyki współczesnego społeczeństwa i kultury demokratycznej oraz jej dylematów i zagrożeń.

UWAGI WSTĘPNE

Współczesna wspólnota akademicka – jak każda sfera naszego społeczeństwa – stoi w obliczu wyzwań generowanych w wyniku szybkich i głębokich transformacji społeczno-kulturowych, jakich doświadczają ponowoczesne zbiorowości ludzkie (tj. rodziny, społeczności lokalne czy całe narody). W takich realiach nauczyciele akademicy mają szczególnie odpowiedzialne zadanie do wykonania, bowiem – jak głosił Jan Paweł II – „to oni poprzez swoją pracę naukową i badania, poprzez to, co piszą i czego uczą, przygotowują przyszłość ludzkości. Od nich w dużej mierze zależy nasze jutro [...] kieruję do nich życzenie, aby ich zaangażowanie było owocne i by nie tracili z oczu podstawowych wartości ludzkich”¹. Trwanie na straży owych wartości stanowi jeden z zasadniczych

komponentów roli intelektualistów we współczesnej nauce i całym życiu społecznym. Jednakże dzisiejsza, umasowiona nauka uniwersytecka, a także obowiązujące trendy w zakresie komercjalizacji osiągnięć naukowych rodzą pytania nie tylko „o rentowność badań i niejednokrotnie o konieczność pozamerytorycznego rozstrzygnięcia o podejmowaniu problemów”² oraz projektów badawczych, ale również stwarzają dylematy związane z szeroko ujmowaną sferą etyki zawodowej w kontekście wszelkich zadań naukowo-dydaktycznych nauczyciela akademickiego. Powyższa problematyka jest przedmiotem refleksji Tadeusza Czeżowskiego, jednego z najbardziej cenionych filozofów szkoły lwowsko-warszawskiej, autora oryginalnej (i nadal aktualnej) koncepcji deontologii przedstawicieli nauki.

¹ Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia 25.III.1983 – 22.IV.1984*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985, s. 338.

² P. Czajkowski, *Naukowcy. Strukturalne elementy portretu socjologicznego* [w:] Z. Zagórski (red.), *Socjologiczne portrety grup społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 156

Celem artykułu jest analiza wskazań etyki zawodowej, ze szczególnym uwzględnieniem nakazów deontologicznych, sformułowanych przez Tadeusza Czeżowskiego w odniesieniu do jednej z najważniejszych profesji zaufania publicznego, to jest do zawodu nauczyciela akademickiego. W swoich pismach określał on rolę intelektualistów w życiu społecznym następującymi słowami: „Pracownik naukowy zajmuje dzisiaj w społeczeństwie stanowisko wysokie i to zobowiązuje do stawiania mu również wysokich wymagań”³. Te wymagania odnajdujemy w jego ponadczasowej refleksji deontologicznej, przesyconej z jednej strony pierwiastkiem humanistycznym, z drugiej zaś – szacunkiem wobec dobra i prawdy.

1. ETYKA – ZRÓŻNICOWANE DEFINICJE ORAZ OBSZARY BADAŃ

Rozważając problemy etyki zawodowej nie można pominąć najogólniejszych choćby wyjaśnień dotyczących sposobów definiowania oraz klasyfikowania dziedzin etyki pojmowanej jako dyscyplina filozofii. Jednakże ze względu na temat naszych rozważań (oraz fakt, iż zagadnienia te wielokrotnie były już przedmiotem szczegółowych opracowań) w tym miejscu zarysujemy tylko niezbędne dla nas zagadnienia.

Pojęcie etyki może być w różnoraki sposób rozumiane. Owa różnorodność wynika z przyjętej perspektywy teoretycznej upatrującej jej jądra w zróżnicowanym przedmiocie etycznych badań. Dzisiaj, mówiąc o etyce najczęściej

uczni mają na myśli „teorię moralności lub zespół norm i ocen moralnych, charakteryzujących określone społeczeństwo (etykę utożsamia się wówczas z moralnością) bądź określony system etyczny (np. etyka Kanta, etyka katolicka, etyka zawodowa)”⁴. Tak pojmowana etyka stanowi swoisty konglomerat koncepcji dotyczących „tego, co jest” i „tego, co być powinno” w sferze moralności danej wspólnoty. Podstawowe działy etyki to etyka opisowa, etyka normatywna oraz metaetyka (która ze względu na fakt, iż sytuuje się poza zasadniczym nurtem naszej refleksji nie znajdzie się tutaj w polu uwagi).

Etyka opisowa, nazywana etologią, etyką deskryptywną lub nauką o moralności stanowi dyscyplinę filozoficzną badającą całokształt norm moralnych, które funkcjonowały i funkcjonują obecnie w życiu wspólnot ludzkich⁵. Ogólnie rzecz ujmując, etyka opisowa zajmuje się zatem analizą moralności jako takiej oraz różnorodnie ujmowanych ocen, norm, wartości uznawanych przez człowieka za moralne. Próbuje się tutaj ustalić określone prawidłowości w myśleniu i moralnych zachowaniach ludzi. Zadaniem badacza jest diagnoza obowiązującego kanonu moralnego. Przy czym, stawiając sobie za cel naukową eksplorację moralnej sfery życia, pragnie on posługiwać się metodami podobnymi do tych, z jakich korzystają nauki empiryczne. Zmierza on więc nie tyle do „uczenia” kogoś moralności, lecz przede wszystkim do odtworzenia zastanych, faktycznych postaw moralnych.

³ T. Czeżowski, *W sprawie deontologii pracownika naukowego* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 236.

⁴ D. Zając, *Etyka zawodowa nauczycieli. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011, s. 54-55.

⁵ Tamże, s. 60.

Natomiast „etyka normatywna stara się określić pojęcie dobra i zła moralnego, a ponadto słuszności, sprawiedliwości, a także praw, obowiązków i powinności człowieka, tworząc [...] koherentne systemy etyczne”⁶ o charakterze normatywnym. Historia etyki normatywnej dostarcza bogactwa wzorów i ideałów godnych urzeczywistnienia w życiu jednostki. Poszczególne systemy etyczne (np. przywołana już etyka kantowska czy etyka katolicka) poszukują najwłaściwszych moralnie celów oraz sposobów ich osiągnięcia. Oferują one zatem – określony w postaci danego ideału moralnego – drogowskaz niezbędny w życiu człowieka i jego rozwoju moralnym. Warto przytoczyć w tym miejscu konstatację T. Czeżowskiego, zgodnie z którą „w rozszerzającym się zakresie doświadczenia moralnego, to co dawniej było proste, staje się złożone, sytuacje pozornie jednolite różnicują się”⁷. W tym kontekście trzeba podkreślić, iż właśnie etyka normatywna formułuje i uzasadnia pożądane reguły ludzkiego zachowania, propaguje pewne wzory i normy postępowania, przyczyniając się w ten sposób do ukształtowania najwłaściwszej (według preferowanego nurtu etycznego) postawy moralnej podmiotu. Na jej gruncie toczy się ożywiony spór co do sposobu pojmowania oraz hierarchii najwyższych wartości i naczelnych zasad postępowania. Jej przedstawiciele poszukują więc odpowiedzi na pytania: czym jest dobro, co jest powinnością

podmiotu, jak powinien on postępować, na czym polega odpowiedzialność moralna danej jednostki? Stąd „etyka ta zajmuje się wartościami i zasadami moralnymi. Jej zakres obejmuje aksjologię i deontologię”⁸. Ta ostatnia stanowi natomiast istotny element etyki zawodowej obowiązującej jednostki wykonujące dany zawód.

2. PRAWDA JAKO FUNDAMENT ETYKI ZAWODOWEJ UCZONEGO I NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO

Badacze etyki zawodowej poszukują w swoich analizach nadrzędnych wartości i norm charakterystycznych dla pracy określonego gremium profesjonalistów. Jak wyjaśnia J. Wyrozumski, „specyfika zawodu rodzi [...] odrębne nierzadko kwestie natury moralnej [...] Etykę zawodu rozumiałbym więc jako zespół norm specyficznych, przekazywanych w grupie zawodowej z pokolenia na pokolenie, ale zarazem weryfikowanych w zbiorowym [...] sumieniu tej grupy. Etyka uczonego jest jedną z postaci etyki zawodowej”⁹. W naszych rozważaniach – zgodnie z refleksją etyczno-deontologiczną T. Czeżowskiego – nie będziemy separować aktywności badawczej uczonego od jego roli nauczyciela, przekazującego nabytą w swoich badaniach wiedzę młodemu pokoleniu. Autor *Pism z etyki...* podkreślał, iż „etyka zawodowa pozostaje w bezpośrednim związku z tym, co bywa nazywane honorem lub godnością zawodu; poniża tę godność, kto ła-

⁶ Tamże, s. 55.

⁷ T. Czeżowski, *Konflikty w etyce* [w:] T. Czeżowski, *Filozofia na rozdrożu. Analizy metodologiczne*, PWN, Warszawa 1965, s. 124.

⁸ D. Zając, op. cit., s. 55.

⁹ J. Wyrozumski, *Etyka uczonego a tradycja krakowskiej Almae Matris* [w:] J. Goćkowski, K. Pigoń, *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991, s. 57.

mie nakazy etyki zawodowej. Mają taką etykę [...] adwokaci, lekarze, urzędnicy, mają ją także nauczyciele i uczeni”¹⁰.

Wskazując naczelną wartość etyki zawodowej uczonego i nauczyciela akademickiego, T. Czeżowski przyznaje najwyższą rangę prawdzie. Poszanowanie prawdy, jej prymat w hierarchii wartości akademików stanowi według niego kwintesencję etycznej kondycji ludzi nauki. Zasadnicze znaczenie dla tej kwestii mają tu słowa Kazimierza Twardowskiego, stanowiące kanwę dla całej deontologii T. Czeżowskiego (jako ucznia i kontynuatora spuścizny K. Twardowskiego): „praca wychowawcza [...] zlewa się z [...] pracą nauczycielską, polegającą na wyrabianiu w studentach umiejętności myślenia i badania naukowego [...] nauczyciel uniwersytecki jest przede wszystkim służą prawdą obiektywnej, przedstawicielem jej i głosicielem wśród młodzieży i społeczeństwa”¹¹. Należy w tym miejscu podkreślić, iż powyższa wizja działalności nauczyciela akademickiego stanowi do dzisiaj aktualny wzorzec przywoływany w wielu współczesnych opracowaniach z zakresu etyki zawodowej. Komentatorzy myśli etycznej T. Czeżowskiego dodają, że kluczowe znaczenie obok bezwzględного dążenia do prawdy ma również „uczciwość badacza. Może ona zabezpieczyć go przed wabikiem popularności, rozgłosu

i szybkiego sukcesu (często na skutek wywoływania afer, sensacji), kariery za wszelką cenę [...] uczciwość w połączeniu z rzetelnością służy prawdzie”¹² jako ukoronowaniu pracy uczonego.

Powyższe założenia akademickiej etyki zawodowej wydają się mieć szczególne znaczenie w dobie społeczeństwa i kultury płynnej nowoczesności. Praca nauczyciela akademickiego – tak samo jak i przedstawicieli innych profesji – odbywa się bowiem w konkretnym kontekście społeczno-kulturowym, determinowanym przez aktualnie obowiązujące trendy i wyznaczniki kultury (takie jak zysk finansowy, praktyczna użyteczność *etc.*). Bez względu na rozmaite cele działalności akademickiej, nadal „wartość prawdy określa sens pracy naukowej [...] Prawda, jak każda inna wartość nie może być połowiczna [...] Naukowcy są jednak tylko ludźmi, błędzą i ulegają pokusom życia i dlatego współczesna nauka nie potrafi się ustrzec od skandali, co prawda rzadkich, ale ich wydzźwięk jest tak ostry, iż niejednokrotnie sprawa wiarygodności wszystkich ludzi nauki zostaje postawiona pod znakiem zapytania”¹³. Z tego powodu wszelkie wskazania deontologiczne mają ogromne znaczenie dla kształtowania odpowiednich postaw i poczynań reprezentantów świata współczesnej nauki, która „staje się coraz bardziej rynkiem interesów,

¹⁰ T. Czeżowski, *W sprawie deontologii pracownika naukowego* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, op. cit., s. 229.

¹¹ Tamże, s. 230.

¹² Z. Nowak, *Zasada wolności w nauce – refleksje wokół „paradoksu wolności”* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 279.

¹³ S. Konstańczak, *Tadeusz Czeżowski o sensie pracy naukowej* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 289.

wpływów, idei, co sprzyja erozji [...] standardów”¹⁴ akademickiej etyki zawodowej.

3. ZASADY DEONTOLOGII NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO W KONCEPCJI

T. CZEŻOWSKIEGO

Deontologia danego zawodu tworzy się, rozwija i ewoluuje wraz z rozwojem życia społecznego oraz środowiska pracy, którego dotyczy. Pojęcie to wywodzi się z języka greckiego i stanowi połączenie dwóch słów (*deon* – obowiązek, powinność oraz *logos* – słowo, nauka), które w sumie oznaczają naukę, teorię o powinnościach bądź obowiązkach łączących się z wykonywaną profesją. „Można mówić o istnieniu deontologii różnych zawodów, np. zawodu nauczycielskiego [...] deontologia zawodowa staje się czymś w rodzaju prawa zawodowego, wskazującego na obowiązki”¹⁵ przedstawicieli określonego zawodu. Zawodowe obowiązki jednostek wspólnie zajmujących się daną profesją znajdują swoje doprecyzowanie w postaci mniej lub bardziej uporządkowanych zasad deontologicznych w sumie składających się na kodeksy etyczne regulujące pracę poszczególnych zawodów. W tym miejscu interesuje nas deontologia nauczycieli akademickich.

Zanim szczegółowo przedstawimy zasady deontologii nauczycielskiej zaproponowanej przez T. Czeżowskiego, warto przywołać rozważania o szerszym zasięgu, dotyczące obowiązków etycznych ciążących na wszystkich pe-

dagogach. Mają one tak uniwersalny charakter, iż stanowią doskonały fundament etyczny dla analizowanej przez T. Czeżowskiego, bardziej zawężonej zbiorowości nauczycieli akademickich. W świetle badań pedagogicznych „deontologia nauczycielska [...] jest to obszar wiedzy o charakterze naukowym zajmujący się zasadami i powinnościami etycznymi [...] dotyczy wszystkich pedagogów w różny sposób oddziałujących na wychowanków, jak również mających na celu formację osobowościową. Wyrasta z etyki zawodowej, która zmierza do ustalenia norm umożliwiających odpowiedź na pytanie, jak ze względów moralnych przedstawiciele określonego zawodu powinni, a jak nie powinni postępować”¹⁶.

W deontologii nauczyciela akademickiego zasadnicze znaczenie ma – zadaniem T. Czeżowskiego – postulat rzetelności. „W myśl postulatu rzetelności pracownik naukowy, czy to jako badacz, czy jako nauczyciel, jest obowiązany do standardu odpowiadającego w pełni wymogom metody naukowej, bez względu na cele uboczne”¹⁷, współcześnie mogące stanowić silny bodziec do „pójścia na skróty” w ramach pracy naukowej. Szczególnie, jeśli przywołamy motywacje finansowe bądź możliwość awansu zawodowego łączącego się np. z częstą dziś praktyką sponsorowania określonych badań czy ekspertyz naukowych. Oczekiwania sponsorów nie mogą stanowić przesłanki uchylającej furtkę dla braku rzetelności naukowej.

¹⁴ S. Kowalczyk, *Współczesny kryzys ideowo-aksjologiczny*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 140.

¹⁵ D. Zając, op. cit., s. 75.

¹⁶ W. Drzeżdżon, *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy*, Studia Gdańskie 2007, T. IV, s. 204-205, <http://www.studiagdanskie.gwsh.gda.pl/pdf/studia4-15.pdf>, z dn. 11.04.2014.

¹⁷ T. Czeżowski, *W sprawie deontologii pracownika naukowego* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, op. cit., s. 235.

W tym kontekście nie należy zapominać o słowach T. Czeżowskiego, który podkreślał w swoich wypowiedziach, że „postulat rzetelności wymaga także [...] gotowości do rewizji zajętego stanowiska, jeżeli okaże się, że jest błędne lub że nie są wystarczające racje, na których się opiera”¹⁸, bez względu na to jak bardzo będzie to „niewygodne” dla zainteresowanych podmiotów.

Na gruncie koncepcji T. Czeżowskiego „postulat rzetelności w nauce łączy się ściśle z wymaganiem kompetencji i przestrzegania jej granic [...] Dotyczy to [...] pracowników naukowych wykraczających poza granicę swej wiedzy”¹⁹ specjalistycznej. Działania tego rodzaju możemy obserwować w dzisiejszych realiach umasowionego społeczeństwa, charakteryzującego się zapotrzebowaniem na medialnych ekspertów wypowiadających opinie w sprawie bieżących wydarzeń bądź ważnych zjawisk społecznych, politycznych, gospodarczych *etc.* Zdarza się, iż w roli specjalistów zapraszanych do mediów w celu objaśnienia społeczeństwu danej sytuacji występują naukowcy, którzy na co dzień nie mają styczności z kwestiami, o których wypowiadają się jako kompetentni znawcy problemu.

Obok postulatu rzetelności, równie istotne znaczenie T. Czeżowski przypisuje zasadom obiektywności i bezstronności, stanowiącym swoiste dopełnienie pierwszej, podstawowej reguły deontologii akademickiej. Obiektywność łączy się z odrzuceniem wszelkich uprzedzeń

i sympatii mogących wpływać na wyniki prowadzonych badań. Zasada ta oznacza także „liczenie się przy uzasadnieniu twierdzeń z wszelkimi argumentami *pro* i *contra*, jeżeli tylko posiadają wartość naukową – krótko mówiąc stosowanie [...] zasad krytycyzmu naukowego”²⁰. Bezstronność natomiast pojmowana jest analogicznie do postawy arbitra przyznającego rację tej stronie danego sporu naukowego, której stanowisko jest obiektywnie słuszne. Przy czym, „ważne jest by zajmując postawę bezstronnego arbitra, uczony robił to w ramach i w granicach jego profesjonalnych kompetencji”²¹.

W ramach szczegółowych wskazówek deontologii akademickiej T. Czeżowski akcentuje zagadnienia dotyczące:

- stosunku pracownika naukowego względem uprawianej dyscypliny, w którym uczonego obowiązuje wymóg sumienności w zakresie prowadzonych badań oraz prezentacji ich wyników;
- stosunku do kolegów i współpracowników, których uczonego obowiązuje jest traktować zgodnie z zasadami koleżeństwa, lojalności i wzajemnej życzliwości;
- stosunku do uczniów i studentów kształtowanego zgodnie z wymogiem obowiązkowości w wypełnianiu zadań nauczycielskich;
- stosunku do społeczeństwa, w którym uczonego ma obowiązek przyjąć postawę bezstronnego arbitra w istotnych kwestiach ogólnospołecznych²².

¹⁸ Tamże, s. 236.

¹⁹ Tamże, s. 236.

²⁰ T. Czeżowski, *O rzetelności, obiektywności i bezstronności w badaniach naukowych* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 225.

²¹ D. Łukasiewicz, *Filozofia Tadeusza Czeżowskiego*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2002,

²² s. 342.

Powyższe szczegółowe założenia deontologii nauczyciela akademickiego należy uzupełnić o wskazanie dotyczące twórczej, innowacyjnej postawy, jaką powinien w swej działalności dydaktycznej prezentować pracownik naukowy. Twórcza postawa w etycznej refleksji T. Czeżowskiego jest niezwykle ceniona i propagowana. „Osobowość twórcza [...] aktywna, nie bierna, torująca nowe drogi, a nie tylko krocząca utartym szlakiem, jest potrzebna w każdej dziedzinie społecznej”²³, a szczególnie w pracy łączącej się z kształtowaniem i rozwojem potencjału młodych generacji, potrzebujących wzorców dla własnych dróg życiowych. Tezy T. Czeżowskiego w wysokim stopniu korespondują z aktualnymi poglądami specjalistów, którzy wiele uwagi poświęcają zagadnieniom osobowości i postaw charakterystycznych dla twórczego nauczyciela. Według pedagogów „twórczy nauczyciel [...] nie tylko kształci samych uczniów, dążąc by były to osobowości kreatywne, ale i sam się rozwija [...] aktywność i inicjatywa, praca z dużym zaangażowaniem i wytrwałością, a przy tym i odpowiedzialnością, elastyczność i samodzielność oraz samokrytycyzm”²⁴ to cechy najbardziej charakterystyczne dla nauczyciela obdarzonego twórczą osobowością. W działalności akademickiej twórczy nauczyciel stanowi niezwykle cenną inspirację dla młodych jednostek, które zdobywając wiedzę pod opieką takiego nauczyciela mają szansę uformować swoją własną postawę i kompetencje

zawodową zgodnie z duchem innowacyjności oraz kreatywności działań niezbędnych we współczesnym świecie. T. Czeżowski przyjmował stanowisko, zgodnie z którym „głównym zadaniem uniwersytetu jest kształtowanie <<twórczych indywidualności>>. Kształtowanie indywidualności polegać by miało [...] na wydobyciu potencjalnych możliwości intelektualno-osobowościowych i ich wszechstronnym rozwoju. Postawę twórczą zaś osiąga [...] ten, kto posiada trzy duchowe dobra: kulturę intelektualną, moralną i kulturę estetyczną”²⁵. Dzięki nim twórcza jednostka potrafi porzucić rutynowe schematy myślenia, samodzielnie oceniać rzeczywistość oraz osiągać coraz wyższe poziomy wszechstronnego rozwoju. Te trzy wymiary kultury stanowią na gruncie deontologicznej koncepcji autora *Odczytów filozoficznych* swoiste filary akademickiej kultury pedagogicznej.

4. FILARY KULTURY PEDAGOGICZNEJ WEDŁUG T. CZEŻOWSKIEGO

Zasady deontologii nauczyciela i uczonego stanowią swoisty drogowskaz wytyczający prawidłowy kurs w kierunku odpowiedniej kultury pedagogicznej obowiązującej w ramach społeczności akademickiej. Analizując problematykę uniwersyteckiej kultury pedagogicznej na początku wyjaśnijmy, iż szeroko ujmowana „kultura pedagogiczna jest składnikiem ogólnej kultury jednostki lub społeczeństwa [...] W kulturze pedagogicznej można [...] wyodrębnić trzy złożone elementy: poznaw-

²³ Tamże, s. 343.

²⁴ T. Czeżowski, *O ideale uniwersytetu* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, s. 241.

²⁵ L. Wollman-Mazurkiewicz, *Nauczyciel innowator w reformowanej szkole* [w:] S. Korczyński (red.), *Nauczyciel epoki przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005, s. 44-45.

czy, emocjonalny i motywacyjno-działaniowy (behawioralny) [...] Element poznawczy można potraktować jako świadomość wychowawczą²⁶ danego nauczyciela. Warto również podkreślić, że specjaliści z tego zakresu badań nie mają wątpliwości, iż „kultura pedagogiczna nauczycieli jest istotnym czynnikiem pomagającym młodemu znajdować swoje miejsce w aktualnej i przyszłej rzeczywistości”²⁷.

T. Czeżowski, analizując znaczenie kultury w procesach nauczania uniwersyteckiego, zaproponował własną, oryginalną refleksję obejmującą trzy kategorie kultury, które w sumie tworzą całość i jednocześnie określają poziom akademickiej kultury pedagogicznej. Są to:

- kultura intelektualna – jest ona osiągnięta na uniwersytecie nie tylko w wyniku nabycia wiedzy przedmiotowej, lecz przede wszystkim „przez wdrażanie w metody badania naukowego, wymagające precyzji w formułowaniu i uzasadnianiu twierdzeń naukowych [...] kultura intelektualna czyni tego, kto ją nabył wrażliwym na [...] poprawność myślenia i błędy logiczne, budzi – można by powiedzieć – sumienie logiczne”²⁸;
- kultura moralna – stanowi rodzaj aksjologicznego spoiwa zapewniającego integralność poglądów, działań i ocen pracownika nauki; posiada ją „ten, kto wie co dobre, a co złe i po-

trafi pod tym względem ocenić postępowanie swoje i cudze, a zarazem w postępowaniu dążyć do dobra, a zła unikać”²⁹;

- kultura estetyczna – obejmuje ona wiedzę o tym, „co piękne i dbałość o piękno w działaniu i całym życiu – a piękno to ład, umiar i harmonia”³⁰, które powinny kształtować indywidualną oraz zbiorową egzystencję człowieka.

Zdaniem T. Czeżowskiego, kultura intelektualna jest nie wystarczającym czynnikiem kształtowania dojrzałej osobowości ludzkiej. Dla realizacji tego celu musi ona posiadać swoje dopełnienie w postaci kultury moralnej oraz estetycznej. Nie należy jednak zapominać, iż kultura intelektualna – jako zasadniczy komponent kultury pedagogicznej, a tym samym fundament pracy nauczyciela akademickiego – jednocześnie wyrabia inne przymioty natury moralnej, do których autor *Odczytów filozoficznych* zalicza zwłaszcza:

- wytrwałość w pokonywaniu przeciwności będącą postawą przeciwną zniechęceniu lub obojętności względem wykonywanych przez uczonego obowiązków;
- systematyczność w pracy oznaczającą staranność i konsekwencję w podejmowanych działaniach naukowych;
- dokładność stanowiącą przeciwieństwo powierzchowności i zaniedbań w pracy akademickiej;

²⁶ W. Tyburski, *Tadeusz Czeżowski o roli szkoły wyższej i kształceniu uniwersyteckim* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 268.

²⁷ B. Jundziłł, *Rola zawodowa pedagoga szkolnego*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980, s. 159.

²⁸ E. Pomykała (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 437.

²⁹ T. Czeżowski, *O ideale uniwersytetu* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, op. cit., s. 240.

³⁰ Tamże, s. 241.

- sumiennosc łączącą się z odpowiedzialnością za wykonanie zadań zawodowych;
- rzetelnosc rozumianą jako przeciwnieństwo obłudy oraz wystrzeżenie się pułapki pozorów w odniesieniu do rzeczy i spraw istotnych w pracy uczonego;
- skromność hamującą próżność i chęć sięgania po łatwe sukcesy, które niekiedy mogą się komuś wydawać atrakcyjną alternatywą wobec mozolnego budowania własnych naukowych kompetencji oraz autorytetu z nich wynikającego;
- odwaga przekonań wiążąca się z wysiłkiem obrony lub nawet utratą określonych korzyści czy koniecznością ponoszeniem pewnych ofiar w imię dążenia do prawdy jako celu pracy akademickiej³¹.

Rozważając zagadnienia uniwersyteckiej kultury pedagogicznej, T. Czeżowski nie zapomina również o kulturze logicznej oraz jej znaczeniu w działalności nauczyciela i uczonego. Jak wiemy, na gruncie potocznych przekonań, hermetyczność logiki wywołuje niekiedy w świadomości społecznej pewien dystans wobec zagadnień, które się z nią kojarzą. Zupełnie inaczej powinno być w środowisku akademickim. „Kulturę logiczną – analogicznie jak w innych dziedzinach kulturę obyczajową, artystyczną, literacką itp. – posiada, kto ma wiedzę logiczną i sprawność w logicznym myśleniu oraz wypowiedaniu swoich myśli”³². Stąd należy podkreślić jej kluczową rolę w działalności uczonego,

dla których prawa logiki stanowią fundament ich wniosowania naukowego.

W ramach refleksji T. Czeżowskiego „kultura logiczna jest jednym z ważnych celów wychowawczych i dlatego [...] posiada dużą doniosłość w pedagogice i dydaktyce; w pedagogice, bo pojęcie kultury logicznej jest potrzebne dla poprawnego sformułowania celów wychowawczych – w dydaktyce zaś, bo w procesie nauczania należąca do kultury logicznej wiedza logiczna i sprawność w logicznym myśleniu oraz wypowiedaniu myśli jest potrzebna nauczycielowi [...] dla skuteczności nauki w ogóle”³³. Odpowiedni poziom kultury logicznej daje również możliwość ukazywania zróżnicowanych perspektyw badawczych występujących w ramach danej dyscypliny, a tym samym koresponduje z twórczą, innowacyjną postawą uczonego w procesie nauczania.

Kultura logiczna stanowi niezbędne narzędzie do realizacji naczelnej powinności wypływającej z deontologii pracownika naukowego, jaką jest bezwzględne poszanowanie prawdy. Służenie prawdzie nie będzie możliwe bez odpowiedniego poziomu kultury logicznej, gdyż właśnie „kultura logiczna [...] czyni wrażliwym na prawdę i fałsz, na poprawność myśli [...] Broni przeciw pokusie posługiwania się nieuczciwymi chwytami polemicznymi [...] Szczepi więc rzetelnosc i prawość w myśleniu”³⁴. W tym miejscu warto przytoczyć słowa S. Konstańczaka, który analizując refleksję T. Czeżowskiego wokół sensu pracy naukowej,

³¹ Tamże, s. 241.

³¹ T. Czeżowski, *O ideale uniwersytetu* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, op. cit., s. 240-241.

³² T. Czeżowski, *O kulturze logicznej* [w:] T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, PWN, Toruń 1958, s. 271.

³³ Tamże, s. 271.

³⁴ T. Czeżowski, *O kulturze logicznej* [w:] T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, op. cit., s. 278.

zestawia tezy Filozofa z nauką Jana Pawła II zawartą w encyklice *Fides et ratio*, uwypuklając ich zbieżne punkty. Jan Paweł II głosił konieczność doprowadzenia „ludzi do odkrycia własnej zdolności poznania prawdy [...] W tym kontekście poglądy Papieża i Tadeusza Czeżowskiego na temat sensu pracy naukowej są nad wyraz zgodne. Profesor jeszcze jako pracownik Uniwersytetu Wileńskiego jednoznacznie stwierdził: <<Kto pragnie oddać się nauce [...] nie może mieć innych celów jak dążenie do prawdy>>³⁵. Teza ta znajduje swoje odzwierciedlenie w całej etyce zawodu nauczyciela akademickiego autorstwa T. Czeżowskiego. W swojej refleksji nie pomijał on również najistotniejszych aspektów koegzystencji kultury logicznej z innymi wymiarami kultury danej wspólnoty. W ostatecznym rozrachunku – jak twierdzi T. Czeżowski – kultura logiczna „daje możliwość zrozumienia przeciwnych stanowisk, otwiera drogę rozumnej tolerancji, która nie zmierza do zniszczenia przeciwnika [...] tak kultura logiczna wiąże się z kulturą etyczną i społeczną. Wznosi ludzi ponad dzielące ich przeciwieństwa [...] wskazując drogę do odwiecznych ideałów prawdy i nieodłącznie z nią związanych dobra i piękna”³⁶, tzn. wartości nadrzędnych dla nauki oraz holistycznie ujmowanego życia społecznego.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując nasze analizy dotyczące deontologiczno-etycznych powinności ludzi nauki w koncepcji T. Czeżowskiego, oddajmy po raz ostatni głos jej

Autorowi, który w konkluzji eseju *O ideale uniwersytetu* zamieścił następujące słowa: „Czas kończyć te rozważania. Narażam się być może na zarzut, że kreślę obraz wyidealizowany, daleki od rzeczywistości, że oddaję się marzeniu. Na to odpowiem: nie lekceważmy marzenia, bo jest w nim niejednokrotnie potencjalna korekta niedobrej rzeczywistości”³⁷. Sprawą otwartą pozostaje, na ile etyka i deontologia nauczycielska realnie kształtują dzisiaj rzeczywistość uniwersytecką. Jest to jednak temat, który powinien stanowić przedmiot oddzielnych rozważań.

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu analizę wybranych zagadnień etyki Tadeusza Czeżowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem zasad i powinności sformułowanych w ramach deontologii nauczyciela akademickiego. W artykule charakteryzowane są zasadnicze wymogi etyki zawodowej uczonego, to jest rzetelność, obiektywność oraz bezstronność jego pracy dydaktycznej i naukowej. Łączą się one z zaleceniami obowiązującymi w sferze kultury pedagogicznej, obejmującej swoim zakresem komponenty akademickiej kultury intelektualnej, moralnej i estetycznej. Postulowane zasady deontologiczne wraz z wymogami kultury pedagogicznej mają w koncepcji T. Czeżowskiego nadawać ostateczny sens działalności nauczyciela akademickiego, a jednocześnie pomagać w realizacji naczelnych wartości nauki, którymi są prawda, dobro i piękno.

³⁵ S. Konstańczak, *Tadeusz Czeżowski o sensie pracy naukowej* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, op.cit., s. 291.

³⁶ T. Czeżowski, *O kulturze logicznej* [w:] T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, op. cit., s. 278.

³⁷ T. Czeżowski, *O ideale uniwersytetu* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, op. cit., s. 243.

SUMMARY

About deontology of academic teacher in Tadeusz Czeżowski's ethical reflection

Article aims to analyze selected issues of ethics of Tadeusz Czeżowski, with particular regard to the principles and obligations in deontology of academic teacher. The article describes the basic requirements of professional ethics researchers, it is fairness, objectivity and impartiality of its didactic work and research. They are linked to with the recommendations in the sphere of the pedagogical culture comprising in its scope the components of the academic culture of intellectual, moral and esthetic. The proposed rules of deontology including with the requirements pedagogical culture in the concept of T. Czeżowski gives the ultimate meaning of the activities of an academic teacher and also help in the implementation of the core values of science, which are truth, goodness and beauty.

BIBLIOGRAFIA

- Czeżowski T., *Filozofia na rozdrożu. Analizy metodologiczne*, PWN, Warszawa 1965.
- Czeżowski T., *Konflikty w etyce* [w:] T. Czeżowski, *Filozofia na rozdrożu. Analizy metodologiczne*, PWN, Warszawa 1965.
- Czeżowski T., *Odczyty filozoficzne*, PWN, Toruń 1958.
- Czeżowski T., *O ideale uniwersytetu* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.
- Czeżowski T., *O kulturze logicznej* [w:] T. Czeżowski, *Odczyty filozoficzne*, PWN, Toruń 1958.

Czeżowski T., *O rzetelności, obiektywności i bezstronności w badaniach naukowych* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.

Czeżowski T., *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.

Czeżowski T., *W sprawie deontologii pracownika naukowego* [w:] T. Czeżowski, *Pisma z etyki i teorii wartości*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.

Opracowania

- Czajkowski P., *Naukowcy. Strukturalne elementy portretu socjologicznego* [w:] Z. Zagórski (red.), *Socjologiczne portrety grup społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Drzeżdżon W., *Etyczno-deontologiczne kompetencje nauczyciela-wychowawcy*, *Studia Gdańskie* 2007, T. IV, s. 204-209, <http://www.studiagdanskie.gwsh.gda.pl/pdfy/studia4-15.pdf>, z dn. 11.04.2014.
- Goćkowski J., Pigoń K., *Etyka zawodu ludzi nauki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991.
- Jan Paweł II, *Jubileuszowy Rok Odkupienia 25.III.1983 – 22.IV.1984*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1985.
- Jundził I., *Rola zawodowa pedagoga szkolnego*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980.
- Konstańczak S., *Tadeusz Czeżowski o sensie pracy naukowej* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.

ARTICLES

- Korczyński S. (red.), *Nauczyciel epoki przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
- Kowalczyk S., *Współczesny kryzys ideowo-aksjologiczny*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011.
- Łukasiewicz D., *Filozofia Tadeusza Czeżowskiego*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2002.
- Nowak Z., *Zasada wolności w nauce – refleksje wokół „paradoксу wolności”* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- Pomykało E. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
- Tyburski W., *Tadeusz Czeżowski o roli szkoły wyższej i kształceniu uniwersyteckim* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- Tyburski W., *Tadeusz Czeżowski o roli szkoły wyższej i kształceniu uniwersyteckim* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- Tyburski W., *Tadeusz Czeżowski o roli szkoły wyższej i kształceniu uniwersyteckim* [w:] W. Tyburski, R. Wiśniewski (red.), *Tadeusz Czeżowski (1889-1981). Dziedzictwo idei: logika – filozofia – etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- Wollman-Mazurkiewicz L., *Nauczyciel innowator w reformowanej szkole* [w:] S. Korczyński (red.), *Nauczyciel epoki przemian*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
- Wyrozumski J., *Etyka uczonego a tradycja krakowskiej Almae Matris* [w:] J. Goćkowski, K. Pigoń, *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991.
- Zagórski Z. (red.), *Socjologiczne portrety grup społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Zajac D., *Etyka zawodowa nauczycieli. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.

Prelegenci Międzynarodowej Konferencji Naukowej - Współczesne zagrożenia fakty i mity
- Stalowa Wola 05.03.2014r.